

MÜNŞEAT MECMUALARI VE EDEBİYAT TARİHİMİZ İÇİN ÖNEMİ

*H.İbrahim Haksever **

Klâsik Türk edebiyatı kaynakları arasında Münşeât Mecmuaları şimdiye kadar araştırmacıların el attığı eserler arasında fazlaca yer almamıştır. Herhangi bir şair ve dönemiyle ilgili araştırma yapacak olanlar bizzat edebî metnin dışında, daha ziyade tezkireler ve diğer biyografik eserlerden bilgi toplarlar. Edebî metinleri daha iyi anlayabilmemiz, şairlerin fikir ve ruh dünyalarına daha fazla girebilmemiz ve edebî dönemleri daha doğru tanıyabilmemiz için başka kaynaklara ihtiyacımız olabilir. Bu kaynaklar, meselâ, herhangi bir şairimizin hayatı hakkında bize, bilinen tarihî ve biyografik eserlerden daha farklı bilgi veriyorsa ya da müellifin, eserini hangi fizikî ve ruhî şartlarda kaleme aldığını öğrenmemizi sağlıyorsa, yahut bizzat şairin hususî ve mahrem yazılarını ihtiva ediyorsa, bu kabil eserler edebiyat araştırmalarında müracaat edilmeye değer kaynaklar olmalıdır.

Münşeât Mecmuaları bize böyle bilgiler veren nadide eserlerdir. Bu mecmualar sadece kuru bilgi veren kaynaklar değil, manzum-mensur edebî metinleri de hâvi eserlerdir. Ayrıca inşa ilmiyle ilgili çok geniş malumatın verildiği Osmanlı dönemi siyaset ve kültür tarihi için önemli olabilecek resmî-hususî mektupların çokça yer aldığı kaynaklardır. Münşeâtların bu yönü ayrı bir yazı konusudur.¹

Biz bu makalede mecmuaların, ışık şair ve münşilerimiz hakkında ne tür bilgiler ihtiva ettiğini, edebiyat tarihimize ışık tutmadaki fonksiyonunu belirlemeye çalışacağız. Önce bu kelimenin köküne ve lügatlerde hangi manaları ifade ettiğine bakalım.

* Yrd.Doç.Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi Uşak Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Haksever, H.İbrahim. *Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisi'nin Münşeâtı*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 1995

Kavram Olarak Münşeât

Münşeât kelimesinin sülasi kökü “neşe’e” olup “yükselmek, gelişip büyümek, yeniden peyda olmak” manalarına gelir.² Dörtlü (rubai) şekli “enşe’e” ise “yaratmak, vaz etmek, ilerletmek, çıkmak şiir inşad etmek, hutbe okumak” manalarındadır.³ Kelimenin “inşâ” kökünde “yaratmak, üretmek, terkib etmek” manalarının yanında “kompozisyon, edebiyat, üslup inceliği” anlamları da vardır.⁴

Belağat kaynaklarında “inşâ” bir ilim dalı olarak fasih ve belîğ mensur yazı yazma, hitabet, nutuk, mektup manalarıyla alakalı olarak geçer.⁵

İstilahî manada münşeât tabiri, inşa ilminin kaidelerine göre yazılan nesir yazılarına denmektedir. Ayrıca inşa ilmiyle ilgili öğretici bilgilerin bulunduğu, süslü ve sanatlı inşa örneklerinin, daha ziyade mektup türü güzel yazıların yer aldığı mecmualar demektir.

Edebiyatımızda güzel nesir yazma fikri, bu konuda bir ilmin doğmasına sebep olduğu gibi, bu sahada yetişmek isteyenlere faydalı olabilmek için sanatlı “inşa” yazılarından meydana gelen eserler tertip etme geleneğini de başlatmıştır. Bu gelenek başta, inşa kaidelerini anlatan, mektup yazma usul ve adabını gösteren, öğretici nitelikte temsilî mektup örneklerini ihtiva eden eserler şeklinde kendini göstermiş; daha sonra resmî zevatin ve bizzat şairlerin yazışma örneklerinin bolca yer aldığı mecmualar halinde görülmüştür.

Edebiyat tarihimizde 14. asrın sonlarından itibaren görülmeye başlayan Münşeât Mecmualarında kayıtlı pek çok yazı, edip şairlerimizin, kendileri ve meslektaşları hakkında kaleme aldıkları ve sanatlı olduğu kadar, bizi, yazarlarının edebî cepheleri hakkında bilgilendiren belge kıymetinde metinlerdir. Onun için, bazı yazarlarımızın hususî mektuplarında birbirlerine hitap ve iltifatlarını, verdikleri kimi mahrem bilgileri, yüksek makam

² Mütercim Asım, *Kamus Tercümesi*, İstanbul 1354, c.1, s.109

³ İbni Manzur, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut,1990, c.1 s.170

⁴ Steingas, F. *Persian-English Dictionary*, London, 1957, s.221

⁵ Bu konuda bkz. Taşköprülüzade, *Mevzuatü'l-Ulûm*, İstanbul 1313, s.250.

Katib Çelebi, *Keşfu'z-Zunun*, Ankara 1947, c.1, s.181.

İsmail Rüşuhî, *Miftahu'l-Belağa*, İstanbul 1284, s.186.

sahiplerinden beklentilerini okumak, onların iç dünyalarının daha fazla tanınmasını sağlar.

Münşeatlarda Yer Alan Bilgiler

Başlangıçta (14-15. yüzyıl), kâtipler ve meraklıları için öğretici nitelikte inşa bilgilerinin ve temsilî mektupların yer aldığı münşeatlarda, bugün bizim en fazla dikkatimizi çeken, daha sonraki dönemlerde şairlerimizin veya nasirlerimizin bizzat kaleme aldıkları hakiki mektuplardır. Onların yakın dost veya kimi nüfuzlu kişilere yazdıkları tebrik, teşekkür, taziye, dua, nasihat, tavassut vb. konulu mektupları tarih açısından olduğu kadar, edebiyat ve kültür yönünden de çok mühimdir. Biz bu yazışmalardan şair-münşilerimizin hem nesir üsluplarını tespit edebiliyor, hem de kendileri hakkında verdikleri bilgileri elde edebiliyoruz. Ayrıca onların kimlerle tanıştıklarını, edebî muhitlerini, malî durumlarını, ruh yapılarını, varsa divanlarına girmeyen bazı manzumelerini öğrenebiliyoruz. Meşhur münşilerimizden birkaçının münşeatından aldığımız bilgilerde bunları görmek mümkündür.

Meselâ, *Lâmi'î Çelebi*'nin (öl.1532), kendi telifi olan münşeatının mukaddimesinde hayatı ile ilgili olarak verdiği değerli bilgiler vardır. Buradan ⁶ öğrendiğimize göre Lâmi'î, delikanlılığında faziletli insanların arasında bulunmuş, bedi-beyan ilmiyle meşgul olmuş; hiç söylenmemiş bir fikri bulup söylemek, bir sevgilinin cemaliyle mesut olmak arzusu taşımış, genç yaşta edebiyatın bütün nevilerine vakıf olmuştur. Bu arada zihni marifetle meşgul olmuş, tıp bilgileri tahsil etmiştir. *Lâmi'î* "münşeat gülistanında seyr ederken" nefis tezkiyesi yapması gerektiğini düşünmüş, hatiften aldığı işaretle kağıt ve kalemı bırakmış, Şeyh Emir Buharî Hazretleri'ne intisap etmiştir. Kendini tamamen manevî hayata veren *Lâmi'î*, şeyhinin vefatıyla akrabalarının arasına dönmüş, onların telkinleriyle biraz da zoraki olarak evlenmiştir. Kitaplarla meşgul olmaya yeniden dönen *Lâmi'î*, yine bu mukaddime kendi zamanında "sözün ayıp, marifetin cehalet" kabul edildiğini, hürmetin makam ve mal sahiplerine olduğunu, "herze ve hezl" söyleyenlere rağbet edildiğini belirtir.

Münşeatta *Lâmi'î*'nin kimlerle münasebeti olduğunu tespit edebiliyoruz. Başta Emir Buharî olmak üzere Kanunî Sultan Süleyman, Defterdar Sinan Çelebi, Kazasker Ali Çelebi, Kadı Hızır Çelebi, Rumeli Kazaskeri Muhiddin Efendi, Vezirazam İbrahim Paşa, Müderris Ruşenizade,

⁶ Alıntılarımız Süleymaniye Kütüphanesi Kadızade 434 nüshasındandır

Şam hâkimi Canpolad, Kazasker Fenari Efendi vs. onun çokça mektup yazdığı kişilerdir.

Bu yazıların bazısı, makam sahiplerinden yardım talep ettiği tavassut mektupları; kimisi tebrik, teşekkür, taziye, teselli, muhabbet, dua, özür mektupları; bir kısmı şahsı ve bulunduğu yöreyle ilgili bilgi veren mektuplardır.

Lâmi'î, bir devlet yetkilisine yazdığı mektupta (13b) Bursa'da Nakkaş Ali Mahallesi'nde bulunan bir mescidin yanması sonucu gönderilen paranın sarfıyla ilgili bilgi vererek, zimmetine para geçirdiği iddiasını cevaplandırmaktadır.

Bazı "ihvanına" gönderdiği bir cevapnamesinde (16a) Bursa'da oturduğu evin ve mescidlerinin yandığını; başka bir şikayetnamesinde (41b) babasından kalan bir çiftliğinin olduğunu, elde ettiği buğdayın satışı esnasında aldatıldığını söyler ve aldatan şahısların isimlerini verir.

Kanunî Sultan Süleyman'a hitaben kaleme aldığı bir arzıhalden (44a), daha önce yazdığı bir kasidesinin nüshasını gönderdiğini; aynı makama hitap ettiği başka bir "ubudiyetname"sinde (53a) "Vamuk u Azra" hikâyesinin Türkçe nazmedilmesi yönündeki emri yerine getirdiğini, beş ay içinde altı bin beyit yazıp gönderdiğini, Rodos Kalesi'nin fethini işitince "Şem u Pervane lisanıyla" bir efsane yazıp bitirdiğini öğrenmekteyiz.

Lâmi'î, oğlu Derviş Muhammed'i ilim tahsili için İstanbul'a gönderdiğini, padişah tarafından kendisine on bin akçe yardım yapıldığını, damadı Ruşenizade'ye yazdığı mektubunda (77b) belirtirken İskender Çelebi'ye yazdığı "tevekkuname"de (88a) maddî sıkıntıya düştüğünü, köşesinde hasta ve münzevi kaldığını söylemektedir.

Münşeat-ı Lâmi'î'de daha buna benzer epey bilgi vardır. Bu bilgiler, şairin varlık ile yokluk arsında gidiş-gelişlerini ve bunun üslubuna yansımalarını ortaya koymaktadır.

Meşhur münşilerden *Veysi*'nin (öl.1628) *Münşeat*'ında, onun, muhtelif zevata yazdığı tehniyetnameler, itizarnameler, arzıhaller, muhabbetnameler vs. kayıtlıdır.

Veysî Mısır eşrafından Ali Efendi'ye yazdığı mektubunda Mısır'ı çok sevdiğini, Hacc'a giderken oradaki dostlarıyla görüşmek istediğini belirtir.⁷

Veziriazama yazdığı "istid'â"sında, dünya ve ahiret saadetini isteyen kişinin kadılık mesleğine girmemesi gerektiğini; zira kadı'nın ya mecazen âdil ya da hakikaten zalim olduğunu kaydetmiştir (s.295). Kendisi de kadı olan Veysî'nin mütalaası dikkat çekicidir.

Aynı mütalâayı meşhur münşi Nergisî de kaydeder.

Münşeât-ı Nergisî, yazarı hakkında bize değerli bilgiler veren bir münşeattır. *Nergisî*'nin, (öl.1635) hatt-ı destiyle kaleme aldığı nüshasının⁸ uzun dibacesinde, babası gibi kadılık mesleğine girdiğini, sahipsizlikten ötürü çok sıkıntılar çektiğini ve bu yüzden yazmak zorunda kaldığını, "tefekür yolunun kenarlarında derlediği mana ve mazmun çiçeklerinden yaptığı buketleri tahrir tabağına koyup" büyüklerin huzuruna takdim ettiğini okumaktayız. Nergisî, ilk hâmisî Kafzade Faizî'nin vefatından sonra İstanbul'a gelip Şeyhülislâm Yahya'nın himayesine girdiğini, onun her hususta yardımını gördüğünü ve tertip ettiği bu münşeâtını Yahya'ya takdim ettiğini aynı dibacede kaydeder.

İnşada son derece sanatlı ve süslü bir anlatım sahibi olan Nergisî'nin bu üslupla yazmasında, çektiği sıkıntılardan kurtulma arzusu ve hayatını kalemiyle kazanmak zorunda olduğunu hissederek kendisini ancak böyle ispatlayabileceğini düşünmüş olması da acaba etkili olmuş mudur? Devrin inşa geleneğini Nergisî'nin bu durumuyla beraber düşündüğümüzde, onun, ifade edilemediği şekliyle "ağır ve anlaşılması güç" ama fevkalade sağlam ve güzel üslubunun gerekçesini anlayabiliriz.

Nergisî, görevinden azl edildiği bir dönemde kazasker Taşköprülüzade Kemal Efendi'ye yazdığı bir "niyaz ruk'ası"nda kendi sanatını över ve bu maharetini sadece muhatabının takdir ettiğini belirtir. Bu mektubun tesiri görülür ve kendisine Çaniçe kadılığı verilir.⁹ Daha sonraki bir tarihte benzer konulu bir arzıhali yine aynı kişiye yazan Nergisî bu sefer Mostar

⁷ *Münşeât-ı Veysi*, İstanbul 1286, s. 309

⁸ Topkapı, Revan 1056

⁹ *Münşeât-ı Nergisî*, Topkapı Revan 1056, 14a

kadılığını ister ve isteği yerine getirilir.¹⁰

Bu tayinlerde yazarımızın mezkur mansıplara liyakatinin yanında, muhataplarına karşı kullandığı üslubun da etkili olduğu muhtemeldir.

Münşeatta yer alan diğer mektuplarda, Nergisî'nin hayatındaki iniş-çıkışları da okumaktayız. İsteğine her zaman nail olamayan Nergisî, görevden alınma korkusu da yaşamıştır. Yenipazar kadısı iken, büyük müderrislerden bir dostuna, kadılıktan azledileceği endişesini yazarak yardımcı olmasını ister (60a). Aynı endişesini Kafzade Faizi'ye de yazmış (62a) olan Nergisî, Münşeat'ta ismi kaydedilmeyen bir müderrise hitaben kaleme aldığı mektubunda sevgilerini bildirir ve dünyaya karşı bıkkınlık içinde olduğunu yazar (28b).

Nergisî'nin buna benzer mektupları çoktur. Şikayet, özür, iştiyak, tebrik, istek, hasret vs. konulu inşa örnekleri, bize daha çok, yazarının ruhi yapısı ve sosyal çevresi hakkında ipuçları verir. Hele hocası Veysi'ye hitaben yazdığı mektuplarda mahçup ve mütavazî üslubu dikkat çeker (70a,72b).

Şeyhülislâm olduğunda, Yahya Efendiye yazdığı tebriknamede bir kaside kaleme almış, şayet beğenmezse ateşte yakmasını rica etmiştir (74a). Başarılı bir münşinin usta bir şaire, yazdığı şiiri tashih ettirmesi edebiyat tarihimizde sanat tenkidi bakımından küçük bir örnek de olsa önemli sayılabilir.

Edebiyat tarihi için değerli bilgiler ihtiva eden münşeatlardan biri de Nâbi'ninkidir. *Nâbi* (öl.1712), taşrada bulunduğu uzun yıllar, devletin her kademesindeki insanla mektuplaşmış, sevinç ve üzüntülerini kendileriyle paylaştığı çok geniş bir muhiti olmuştur. İkbâl sahiplerine dua ve istekte bulunduğu arzıhaller yazmış, onların maddi ve manevi himmetlerini talep etmiştir. Çok çeşitli konularda kaleme alınan bu yazışma örnekleri, Nâbi'yi ve çevresini bize tanıttığı kadar, dönemin sosyal hayatını daha iyi görmemizi sağlamaktadır.

Meselâ, Musul valisi Yusuf Paşa'ya gönderdiği "mes'elename"de ona dualar etmekte ve kendisini her zaman övdüğünü söylemektedir. Bazı

¹⁰ Aynı nüshada vr. 50a'da kayıtlı bu arzıhalde tarih kaydı yoktur. Münşeatlarda kayıtlı hakiki mektup örneklerinde çoğu kez tarih kayıtlarına rastlanmaz. Yalnız, Nergisî, mektupları yazılış sırasına göre tertiplemediğini Münşeatinin dibacesinde belirtmektedir.

vezirlerin kendisini kıskandıklarını ekleyerek Paşa'nın ihsanlarından mahrum kalmamasını Allah'tan istemektedir.¹¹

Veziriazam İbrahim Paşa'ya yazdığı mektupta (84a) Halep'teki hayatıyla ilgili bilgi verir. Sadrazamın çok iyiliğini gördüğünü, evini dayayıp döşediğini, bayramlarda evini yiyeceklerle doldurduğunu, çoluk çocuğuna elbiseler aldığını, meclislerde yaptıkları güzel sohbetlerde velinimetini övdüğünü belirtip dualar etmektedir.

Nâbi, devlet merkezine gönderdiği bir tezkirede, kendisinin öldüğü haberinin insanlar arasında şayi olduğunu, bu asılsız haberin "asitane"ye ulaşıp oradakilerin mükedder olmaması için yazısını kaleme aldığını belirtir (82b). Bu satırlar, Nâbi'nin devlet ricali nezdinde sevilen bir kişi olduğunun, kendi ağzından ifadesi olsa da dikkat çekicidir.

İstanbul'a zaman zaman tavassut mektupları da yazan Nâbi, Şeyh Ahmed adında birini Reisülküttab Râmi Efendi'ye göndermiş ve yazdığı mektupta (29a) onun özelliklerini belirtmiştir. Bu şahsın "zühd ü vera" sahibi olduğunu, dünyaya değer vermediğini, ancak kitaplara meyilli olduğunu, sohbetinden istifade edilip hayır duasının alınması gerektiğini ve ayrıca Şeyh Murad Efendi'nin de mahbubu olduğunu belirtmekle Nâbi, kıymet verdiği nitelikleri de ifade etmiş oluyor.

Râmi Efendi ile ülfeti olduğu bilinen Nâbi, ona, Halep şehrinden bazan hediyeler de göndermiştir. Birinde, kendisine "duhan çubuğu" göndermiş, şayet hoşlanmısa "inayet nazarlarını" beklediğini belirtmiş (31b); bir başka mektubunda, kendisine hediye gelen narlardan yüz adet "teberrüken ve şifaen", ayrıca Urfa bulguru ve Haleb lülesi gönderdiğini (33b) yazmıştır.

Nâbi'nin, Şam defterdarlığına tayinine teşekkür eden Reisülküttab Rami Efendi'ye gönderdiği bir duanamesi vardır ki (51b), bu bilgi bizim için önemlidir. Nâbi, kendisine tevdi edilen görev (mansıb-ı dil- hah) ve kürk için çok memnun olduğunu ifade ederken, bu tayinden cümle Haleb halkının sevindiğini, bir iki hasud insanın ise "nâkbet ateşine yandıgını" ilave eder.¹²

¹¹ *Münşeat-ı Nâbi*, Topkapı Revan 1053, 87a. Alıntılar bu nüshadandır.

¹² Bu duanamenin başlığındaki "Şam Defterdarlığı" ibaresindeki Şam şehri Halep olmalıdır. Çünkü, ikamet ettiği Halep'te sevilen bir kişi olan Nâbi'nin başka şehre tayini Halep halkını (kıskanç olanlar hariç) sevindirmemiş olmalıdır. Şam ismi belki zühulen yazılmıştır. Nuhbetü'l-Asar adlı tezkiresinde İsmail Belîğ'in (bkz. İsmail Belîğ, *Nuhbetü'l-Asar li-Zeyl-i Zübdeti'l-Eş'ar*, Haz. A.

Nâbi, zaman zaman zor durumda da kalmıştır. Oğlu Hayrullah Çelebi'nin uhdesindeki malikaneden dolayı tahsildarlarla olan ihtilafını konu ettiği mektubunda (14b), muhatabından iltimas rica eder ve birkaç gün önce de kendisine hediye olarak bir gazel yazıp gönderdiğini ifade eder.

Halinin iç açıcı olmadığını, mali sıkıntıda olduğunu belirttiği başka mektupları da vardır.¹³

Yüksek kademedeki bulunanlardan birine gönderdiği mektubunda Antakya'da yetişen mahsüllerle ilgili bilgi verdikten sonra muhatabına, kimseye emanet sipariş etmemesini, o devirde emanete riayet edenin azaldığını yazması (13a) dikkat çekicidir.

Nâbi'nin Münşeât'ından aktardığımız bu bilgiler, onun hayat hikayesini ve yaşadığı sosyal ortamı daha iyi bilmemize yarayacak niteliktedir.¹⁴

18. yüzyıl Türk nesrinin üstadlarından *Ebubekir Kânî* (öl.1792)'nin Münşeât'ında, kendisinin resmi hayatı ve memurluğu esnasındaki düşünce ve duygularıyla ilgili dikkat çekici bilgiler vardır.

Buradaki kayda göre¹⁵ Kânî 1182/1768 yılında Bükreş'te kâtiptir ve o yıla göre yakında olacak sefer-i humayun için silah teminiyle ilgili istekler sıralamaktadır (29a).

Sadrazama yazdığı bir mektupta tayininin çıktığı ve "nizamına memur" bulunduğu Eflak bölgesine ulaştığını, burada evliyanın rızasını tahsile çalışacağını belirten kendisinden himmetlerini esirgememesini istemektedir (15b).

Yine Kânî, Yerkökü ordusu ağalığı ile memur olduğu sırada yukardan gelen emirle Ruscuk kasabasına tayininin çıkması üzerine üst makama bir arzıhal yazmış ve bu tayinden affını isteyerek oraya bir

Abdulkadiroğlu, Gazi Üniv. Yay. Ankara 1985, s.525), Nâbi'nin Halep Muhasıllığı yaptığını belirtmesi, onun Şam değil de Halep'te Defterdar olduğu ihtimalini düşündürmektedir.

¹³ Bkz. Aynı nüsha 33b,68b

¹⁴ Bunların içinde latif, "garib edalı", serzenişli mektuplar, Nâbi'nin ruh yapısını ve üslubunu çok güzel ifade ederler.İzahı ayrı bir makale konusu olduğundan bu mektuplara örnek verilmedi.

¹⁵ *Münşeât-ı Kânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud, 5363

başkasının verilmesini ve kendisinin de Vudin Ağalığı ile “çerağ buyurulmasını” talep etmiştir (57a).

Kani'nin ruhî yapısını gösteren bazı mektupları da dikkate değerdir. Bazı dostlarını, Anadolu Hisarı'nda bir tanıdığının yalısında, ruhlarını rahatlatmaya ve “iş ü işreti beyatiye çıkarmak üzere” davet etmesi (53a), bir ahbabına nasihat-âmiz mektubunda, hayatının kıymetini bilemediğini itiraf etmesi (55a), Eflak'a tayininin çıktığını belirttiği bir dost mektubunda, Eflak'ta Ramazan ayında, cami-tekke ziyaretleri mümkün olmadığından ve nasihat dinleyecek, vakit geçirecek kimse bulunmadığından, kendisine gönderilen bir risale ve tezkireyi şerhle oyalanıp böylece Ramazan-ı şerifte bir nevi eğlenmiş olduğunu vs. belirtmesi (34a), onun gönül dünyasının niteliğini gösteren ipuçları olmaktadır. Hele ileri yaşında iken babasından harçlık istemesi (4a), Kâni'nin çok iyi şartlarda bulunmadığının işaretidir.

Buraya kadar, sadece birkaç münşiden yaptığımız alıntılarda görüldüğü üzere münşeatlar, yazarları hakkında çok yakından bilgi sunmaktadır. Aslında münşeat mecmualarında, araştırmacıların işine yarayacak, burada anlatılanlardan çok daha fazla malumat vardır. Fakat inşa metinlerinin (mektupların) çoğunda başlıklar “ser-levha” kayıtlı değildir. Müstensihlerin ihmal ettiği bu kayıt, bizim o mektubun kime gönderildiğini öğrenmemizi güçleştirmektedir. Bazı müstensihler mektupları yazanı ve gönderilen kişileri belirtmişler, ama çoğunda bu husus ihmal edilmiştir. Özel isimler çoğu kez zikredilmediğinden, her mektubun muhtevassından şahısları tanımak da zor olmaktadır ve o mektupta kimden bahsedildiği kolayca anlaşılamamaktadır. Durum böyle olunca, münşeatlarda adresi belli olmayan bilgilerin kime ait olduklarını tespit için belki uzunca bir “iz sürme” gerekmektedir. Anlaşılan o ki, bu mecmualarda bilgi çok olup bunların bir kısmının “müşarun ileyhi” bellidir; pek çoğunun da ait olduğu kişiler (nüshalara göre değişmekle birlikte) net değildir.

Münşeat mecmualarında yer alan bilgileri, genellikle yazarlarının mensur metinlerinden öğrenebiliyoruz. Fakat bunların yanında mecmualarda manzum kısımlara da (Arapça-Farsça-Türkçe) rastlanmaktadır. Bu manzumeler de ayrıca dikkate değerdir. Bunların edebî kıymetleri, münşeatlarda dil ve üslup bahsiyle ayrıca ele alınıp incelenmeye değer niteliktedir. Fakat biz burada, münşeat mecmularındaki Türkçe manzumelerden, sadece doğrudan bilgi verir nitelikte olanlardan bazı örnekler sunmayı faydalı buluyoruz. Mensur metinlerde olduğu gibi manzumeler de çeşitli amaçlarla yazılmış olup bazen müstakillen manzum arzihal şeklinde görülürler; çok defa da küçük parçalar halinde inşa içinde ya da sonunda kaydedilirler.

Meselâ, 16. yüzyılın şair münşilerinden *Gelibolulu Âlî* (öl.1602) sadrazama yazdığı manzum arzıhalinde devlete yaptığı hizmetleri dile getirerek istediği mansıbın verilmeyişinden şöyle yakınır.¹⁶

*Bana lâyık mıdır ki leyl ü nehâr
Derdile ola gözlerüm hûn-bâr*

*Hem kılıç hizmetinde mahir olam
Hem kalem dikkatine kadir olam*

*Nice yıllar çekem seferde elem
Kâr ide haste cana mihnet ü gam*

*Gâh Tiflise gâh Şîrvâna
Gâh tamir-i Karsa geh Vana*

*Eyleyem can u başile hidmet
Görmeyem hiç riâyet ü himmet*

*Hidmetüm bildi ser-be-ser leşker
Halüme vakıf oldu mîr ü nüger*

*Koca serdar ba-husus anda
Yani Tiflis ü Kars u Şîrvanda*

*Nice kez arza kıldı hidmetümi
Eyü mansıblara liyakatümi*

*Mısır maliyyesini arz itdi
Halebi hûd mühimm ü farz itdi*

*Ohri sancağın eyledi teklif
İhtiyar itmedüm bu abd-i za'îf*

*Bu kadar hidmetüm mukarrer iken
Fazluma şahidüm mükerrer iken*

*Ala maliyyelerle sancaklar
Kâmrân ola nice alçaklar*

Kala Âlî ayakta zilletile

¹⁶ Ali, *Menşeu'l- İnşa*, Bayezid Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Ef. 1916, 257b

Ser-firaz olmaya riâyetile

*Kerem ü lutf padişahundur
Dergeh-i ma'delet-penahundur*

Bu dokunaklı beyitleriyle Âlî meramını dile getirirken, aynı zamanda devrin idaresini tenkit etmiş de oluyordu.

Yine padişaha sunduğu arzıhalinde dört yıl şark diyarına sefere çıktığını, bazen kalem, bazen kılıçla Koca Serdar'a hizmet ettiğini, din ve devlet yolunda hizmetkâr olduğunu, kimsenin kendisinden şikayetçi olmadığını, buna rağmen görevden azledildiğini, emrederse seyislik de, reislik de yapabileceğini belirttiikten sonra şöyle devam eder.¹⁷

*Padişahum yazık degül mi bana
Hidmetüm bunca yıllar ola heba*

*Koca Serdar gibi bir gazi
Eyleyüp ben hakire i'zazı*

*Nice sancaklar eyledi teklif
İhtiyar itmedüm bu abd-i zaif*

*Ne mu'inüm ne hod zahîrüm var
Vüzeradan ne dest-gîrüm var*

*Hazret-i padişaha kaldı heman
Mansıb olmak bu bendeye ihsan*

.....
*Beni şad eyle Hak seni ide şah
Daima ola milketün abad*

*Himmet-i Çar-yar olup rehber
Leşkerün bula nice feth ü zafer*

*Sâye salmazsa bana zıllullah
Hâk-i zilletde halüm oldu tebah*

Bu ifadelerden Âlî'nin biraz müşkil-pesend olduğu, kolay kolay mansıb beğenmediği anlaşılmaktadır.

¹⁷ Aynı nüsha, 258b

Lâmi'î de bir dostuna yazdığı şikayetnamesinde yer alan manzumesinde, kış mevsimine denk gelen bir dinî bayramı yoksul olarak geçirdiğini; şeker yerine kar, şerbet yerine buz yediğini; gül suyu yerine normal su kullandığını; kürkü andıran karların kendisine uyku yatağı olduğunu belirtip şu beyitlerle halini biraz da mübalağalı olarak dile getirir.¹⁸

*Can atar üstine etfalüm tuyur-ı şeb gibi
Dil kebabi birle çıksa ruz-ı gamdan odlu ah*

*Tal'-i mahmudu görün kim bedr iken ey Lâmi'î
Bar-ı etfal üdi mah-ı nev gibi kaddüm dutah*

Şeyhülislâmlığa tayini sebebiyle Yahya Efendi'ye yazdığı ve Münşeât'ında kaydettiği tebriknamede Nergisî, bu tayinle halkın sevindiğini, yer ve göğün gözünün aydınlık olduğunu fakat, kendisinin gurbette ve sürgünde olduğunu ifade ederek üzüntüsünü rüzgara ve güneşe haset duygularıyla nazma döker.¹⁹

*Bi-hamdillah bu demler oldı halkun yine manzuru
Karir oldı zemin ü âsümanun çeşm-i pür-nuru*

*Heman ol na-murada aglasunlar kim benüm gibi
Ola azürde-i derd-i firak u mihnet-i durı*

*Ne tali'dür bu kim bu mevsim-i neyl-i emanîde
Olam ol asitan-ı devletün merdud u mehcürü*

*Hased bad-ı sabaya reşk mihr-i alem-araya
Ki bi-minnet tavaf eylerler ol dergah-ı ma'murı*

Bosnalı İbrahim Vehbî (öl.1736), Münşeât'ında, "rüûs" imtihanını kazanıp Edirne'ye giden Mostarlı Ahmed Reşid'e gönderdiği bir kaimeyi kaydetmiştir. Kaimenin başında Vehbî, adı geçenin bu tayininden duyduğu sevinci nazmen dile getirerek, bazılarının bundan memnun olmadığını belirtir ve bir de tarih düşürür.²⁰

*Semiyi-i Ahmed-i Muhtar Reşid-i bahirü'l-âsâr
Kemal-i rüşd ü etvar ile magbut-ı nüfus oldı*

18 Lâmiî, *Münşeât*, aynı nüsha, 41b

19 *Münşeât-ı Nergisî*, Topkapı, Revan 1056, 74a

20 İbrahim Vehbî, *Münşeât*, Üniversite Kütüphanesi, Ty. 9584,55a

*Zamime eyledi düşîze-i fetvaya tedrisi
Ne ziba şevher-i kâm-âver-i şuh-ı arus oldı*

*Görünce ehl-i ilmün pertev-i kadrin bu demlerde
Ebu Cehl-i zamanun çehresi turş u abus oldı*

*Lisan-ı hal birle söyledi tarihini Vehbî
Reşid ehl-i dil-i fetva ile tac-ı rüüs oldı
(sene 1214)*

Uzun yıllar Halep'te ikamet eden Nâbi, ileri yaşında İstanbul'a göçmeye karar verir. Bu niyetini Halep muhafızı vezir İbrahim Paşa'ya yazdığı kısa mektubunda şu dörtlülle ifade eder.²¹

*Murg-ı dil uçdı zabta tedbir kalmadı
Şehr-i Halebde müddet-i te'hir kalmadı
Nakl itdi Ruma kismetini daire-i kader
Şehbada şimdi nuş idecek seyr kalmadı*

Veysî, veziriazama yazdığı arzıhalinde²² kadılığın zorluğunu, maddî ve manevî sorumluluğunu daha önce tecrübe etmiş olarak belirttikten sonra, her şeye rağmen tekrar tayin istediğini şu beyitle dile getirir:

*Bu derdi mihnet-i adl ile bîmar olmayan bilmez
Adalet bir beladur kim giriftar olmayan bilmez*

Mektuplarda kayıtlı bu ve benzeri manzumelerde münşiler, maksatlarını nesirle ifade etmenin yanında, en güzel ifadelerle nazma da dökmüşlerdir. Bunlardan seçtiğimiz bu birkaç örnek, münşeatlardaki bazı manzum parçalardan da şair ve yazarlarımız hakkında bilgi alabileceğimizi göstermektedir.

²¹ Nâbi, aynı nüsha, 52b

²² Bkz. 3 no'lu dipnot

Sonuç

Klâsik Türk edebiyatında şiirin müstesna bir yeri vardır. Bunun içindir ki eski edebiyatımıza ait edebî incelemelere daha çok divanlar ve mesneviler konu edilir. Sanatlı nesir olarak inşa ise daima şiirin gerisinde kalmış, ağıdalı ve anlaşılması güç yapısıyla son yıllarda yeteri kadar ilgi görmemiştir. Bu ilgi zayıflığında, inşa örneklerinin dilinin ağırlığı ve mensur metinlerin manasına vukuf zorluğunun da elbette payı vardır. Fakat düşünmelidir ki, münşeatharı (bizzat inşa metinlerini) te'lif edenler, şairler kadar sanatkâr ruhlu insanlardır. Hatta, bazen aynı kişilerdir. Söz ustalarının şiirlere yansıyan ruh dünyalarının bir başka veçhesi, bazen inşalarında da görülebilmektedir.

Onun içindir ki, Divan şairlerimizin şiirlerine, yazarının muradını anlayabilmek için verilen emek, artık inşa metinlerine de sarf edilmelidir.

Yukarda verilen örneklerde görüldüğü gibi münşeathar mecmuaları, şair ve yazarlarımızı daha yakından tanımayı sağlayacak bilgilerle doludur. Bu bilgiler bazen "kırıntı" kabilinden bile olsa, neticede bir sanatkâr edibe ya da bir döneme aittir ve bu yönüyle kıymetli olmalıdır. Unutmamalı ki, edebiyat kaynaklarında bugün bizim kolayca okuduğumuz edebî hüküm ve değerlendirmelere, çok çeşitli metinlerden böyle nice bilgiler derlenerek ulaşılmıştır.

Bu konuda son örneği Nergisî'den verelim. Şairlerin o güzel şiirlerini kaleme alma sebepleri arasında maişet endişeleri bilinen bir gerçektir. Aynı endişeyi nesir üstadı Nergisî de duymuş olmalı ki, bunu Münşeathar'ın²³ dış kapağında şu manzumeyle kaydetmiştir.

*Çok mühimmatum müretteb eylemişlerdür benim
No'la ben de münşeatharum böyle tertib eylesem
Her biri bir nice altun sahibi itdi beni
Çok midur ger anları ben dahi tezhib eylesem*

23 Aynı nüsha